

(*Hâtrât-ı Abdurrahmân Kâmil [Diplomatike]*, Kâmil Şahin Kitaplığı, vr. 29^b-31^b). *el-Şaşıdetü'n-nüniyye'yi* Diyarbekirli Said Paşa (ilk 45 beyti; takdim: Süleyman Nazîf, *Mahfil*, sy. XXVI [İstanbul 1340], s. 31-32; sy. XXVII [İstanbul 1341], s. 53-54), Avni Ömer Lütüoğlu (*İslâmî Edebiyat*, sy. 51 [İstanbul 2010], s. 57-62) manzum olarak Türkçe'ye çevirmiş, M. Sadi Çöğenli de (bk. bibl.) günümüz Türkçe'sine aktarmıştır. Kasidesi Bedreddin el-Câcermî Farsça'ya, J. von Hammer Almanca'ya tercüme etmiştir. *el-Şaşıdetü'n-nüniyye* Ebû'l-Bekâ er-Rundî'nin *Risâ'ü'l-Endelüs* adlı meşhur kasidesini etkilemiş, bazı mısraları aynen tazmin edilmiştir (krş. Makkarî, VI, 232-234). **3. Şerhu Muhtaşari'l-Cüveynî** (Mûsâ b. Abbas) (*Keşfü'z-żunûn*, II, 1626; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 685).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Abdülcebâr el-Utbî, *et-Târîhu'l-Yemîni* (Ahmed el-Menîni, *el-Fethu'l-vehbî 'alâ Târîhi Ebi Naşr el-Ütbî* içinde), Kahire 1286, I, 67-72; Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*, II, 20; IV, 302-304, 345-347; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), I, 349; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 72; İbn Hallikân, *Ve Feyât*, III, 376-378; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVII, 147; a.m.f., *el-İber fi haberî men ğaber* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Küveyt 1960, III, 75; Safedî, *el-Vâfi*, XIX, 100; Sübkî, *Şabâkât* (Tanâhî), II, 305; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 278; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, IV, 106; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, VI, 232-234; *Keşfü'z-żunûn*, I, 772; II, 1336, 1626; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), IV, 324-326; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Tahran 1390, I, 274; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 445; a.m.f., *İA*, II, 842-843; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 685; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, V, 632-634; Sezgin, *GAS*, II, 640; M. Mürsî el-Hûlî, *Ebû'l-Feth el-Büstî hayâtühü ve şî'rüh*, [baskı yeri yok] 1980 (Dârü'l-Endelüs), s. 40-42, 50-52, 104-140, 161-162; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, I, 476-477; Ömer Rızâ Kehmâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, VII, 186; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 49-51; M. Cebbâr el-Muaybid – İsam M. eş-Şentî, *Fihrisü devâvini's-şu'arâ' ve'l-müstedrekât fi'd-devriyyât ve'l-mecâmî'*, Kahire 1419/1998, s. 29-30; Mehmet Atalay, *Başlangıçtan Gaznelilere Kadar İnan Edebiyatı Tarihi*, Erzurum 2000, s. 105-109; Hüseyin b. Kâsım b. M. en-Nuaymî – Hamza b. Hüseyin b. Kâsım en-Nuaymî, *İstidrâkât 'alâ târihi't-türâşi'l-'Arabî*, Cidde 1422, VII, 217-221; Dürriyye el-Hatîb – Lutfi es-Sakkâl, "Ebû'l-Feth 'Alî b. Muhammed el-Büstî", *et-Türâşü'l-'Arabî*, III/9, Dimaşk 1982, s. 165-177; M. Sadi Çöğenli, "Ebû'l-Feth el-Büstî ve 'Unvânü'l-Hikem Tercümesi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy. 2, İstanbul 1999, s. 121-131; Recep Dikici, "Türk Şair el-Büstî'nin Kaside-i Nüniyyesinde Verdiği Mesaj", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XI/27, Erzurum 2005, s. 145-154; J. W. Fock, "el-Büstî", *EIF* (İng.), I, 1340; Mehriân Erzende – Azertâş Äzernüş, "Ebû'l-Feth Büstî", *DMBİ*, VI, 95-100; a.m.f. Jer., "Abû al-Fath al-Büstî", *Encyclopaedia Islamica*, London 2008, I, 748-756.

HÜSEYİN ELMALI

BÜSTÎ, Ebû'l-Kâsım (أبو القاسم البستي)

Ebû'l-Kâsım İsmâil b. Ahmed b. Mahfûz el-Büstî el-Cilî (ö. 420/1029 civarı)

Zeydî-Mu'tezilî kelâmcı ve fıkıh âlimi.

IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısıyla V. (XI.) yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamıştır. Hakkında ilk defa bilgi veren Hâkim el-Cüşemî'den itibaren kaynaklarda adı İsmâil b. Ahmed olarak geçmekle birlikte, oldukça geç bir kaynak sayılabilecek Cündârî onun isim zincirini İsmâil b. Ali b. Ahmed şeklinde zikreder. Ancak Ali isminin Cündârî dışındaki kaynaklarda geçmemesi bu ismin varlığı hakkında şüphe uyandırmaktadır. Hayatına dair çok az bilgiye rastlanan Büstî'nin nisbesi, günümüzde Afganistan sınırları içinde kalan Sicistan bölgesindeki Büst şehrine dayanır. Kendisi, meşhur hadis ve lugat âlimi Ebû Süleyman el-Hattâbî el-Büstî'den (ö. 388/998) şiir rivayet ettiğine göre muhtemelen hayatının erken döneminde Büst'te ondan faydalanmıştır. Diğer nisbesi olan Cilî'den anlaşıldığı üzere Büstî daha sonra Büst'ten Gilân (Cilân) bölgesine geçmiş ve bir süre orada yaşamıştır. Nitekim fikhî konularda, Hasan el-Utrûş olarak bilinen Zeydî fakihî ve devlet adamı en-Nâsır-Lilhakk'ı (ö. 304/917) takip etmekteydi ve yaşadığı dönemde Cilân bölgesindeki Zeydiyye'nin tamamı en-Nâsır-Lilhakk'ın fikhî mezhebinin benimsediği (Humejd b. Ahmed el-Mahallî, s. 213). Büstî, 389 (999) yılından kısa bir süre sonra Rey'de Mu'tezilî âlimi Kâdî Abdülcebâr'ın öğrencisi oldu ve onunla birlikte hacca gitti. Hac dönüşü kendisiyle beraber Bağdat'ta kaldı. Burada Kâdî Abdülcebâr'ı temsilen Eş'arî kelâmcısı Bâkılânî ile münâzara yaptı. Ardından, o dönemde Taberistan ve Deylem bölgesinde hüküm süren Ziyâfiler'in hâkimiyetindeki Âmul şehrine geçti. Esasen Sünnîler ile Şîîler arasında huzursuzluğun bulunduğu bu şehirde Büstî birtakım görüşleriyle Sünnîler'i galeyana getirdi. Nitekim Hz. Ebû Bekir ile Ali'nin faziletleri hakkında kendisine yöneltilen sorulara Hz. Ali'nin Ebû Bekir'den üstün olduğu şeklinde cevap verdi. Ebû Bekir ile Ali'yi karşılaştırarak Ebû Bekir aleyhine çirkin sözler söyleyince şehirde karışıklık çıktı. Âmul'de Ziyârî Hükümdarı Menûçih b. Kâbûs döneminde valilik yapan İbn Seyf ed-Dineverî, Büstî'yi şehirden sürdü. Eyy şehrine giden Büstî orada Kâdî Abdülcebâr'ın 415 (1025) yılındaki cenazesine katıldı.

Büstî, Mu'tezile'nin, tamamına yakını Kâdî Abdülcebâr'ın öğrencilerinden meydana gelen on ikinci tabakasından sayılır. Onun fikhî konularda en-Nâsır-Lilhakk'a tâbi olduğu kabul edilse de kendisinin Zeydî fikhî kimden tahsil ettiği bilinmemekte, kaynaklardan bu anlayışı hayatının erken dönemlerinde Gilân bölgesinde benimsediği anlaşılmaktadır. Cündârî, Büstî'nin Mu'tezile'nin on birinci tabakasından kabul edilen, hem Ebû Abdullah el-Basrî'den hem de Kâdî Abdülcebâr'dan ders okuyan, aynı zamanda en-Nâsır-Lilhakk'ın fikhî anlayışını takip eden Zeydî fakihî Müeyyed-Billâh Ahmed b. Hüseyin el-Hârûnî'nin öğrencileri arasında yer aldığını ve onun Zeydî fikhî literatüründe "üstâz" lakabıyla tanındığını kaydeder. Ancak bu bilgi yanlıştır ve Büstî'nin, Müeyyed-Billâh'ın üstâz diye bilinen öğrencisi Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Ali İbn Sâl (Tâl) el-Hevsemî ile karıştırılmasının bir sonucudur. Dolayısıyla Büstî'yi Zeydiyye'nin Irak'taki önderi olarak niteleyen ifadeler de (meselâ bk. Safiyyüddin İbn Ebû'r-Ricâl, I, 441) aynı yanlış bilgidir kaynaklanmaktadır. İbn Şehrâşûb'un Büstî'yi "kâdî" diye nitelemesi her ne kadar onun bir dönem kadılık yaptığını gösterse de bunun nerede ve ne zaman gerçekleştiği belli değildir. Ancak hocası Kâdî Abdülcebâr'ın Büveyhîler devrinde başkadılık görevinde bulunduğu göz önüne alınırsa Büstî'nin de aynı devirde kadılık yaptığı söylenebilir. Zira Kâdî Abdülcebâr'ın bazı öğrencilerinin kadılık yaptığı belirtilmektedir (Hâkim el-Cüşemî, s. 385). Kaynaklarda Büstî'nin cedelci bir kişiliği sahip olduğu kaydedilir, Kâdî Abdülcebâr'ın tartışmalara kendi adına onu göndermesi de bunu doğrular. Ayrıca Abdülcebâr'ın kendisine sorulan bazı soruları cevaplandırması için Büstî'ye havale etmesi de onun ilmüne güvendiğini gösterir.

Eserleri. 1. *el-Baḥş 'an edilleti't-tefkîr ve't-tefsîk*. Cündârî eserin adını *el-İktâr ve't-tefsîk* şeklinde zikreder. Ömer Rızâ Kehmâle bu eseri, muhtemelen kaynağı olan Cündârî'nin yazdığını hatalı okuması yüzünden *el-İktâr* ve *et-Tefsîr* şeklinde iki ayrı eser olarak kaydeder. Kitapta Mu'tezilî düşünce bakımından küfür ve büyük günah sayılan inançlar ele alınmaktadır. Mu'tezile literatüründe çok az örneği bilinen, Kâdî Abdülcebâr'ın *el-Muğni*'sinin mevcut neşrinde bulunmayan, fakat yazma halinde günümüze gelmiş olan "el-İkfâr ve't-tefsîk" bölümü hariç tutulursa eser tefkir konusunda Mu'tezile'nin görüşünü yansıtan, zamanımıza ulaşmış

tek çalışma olarak kabul edilebilir. Büstî eserinde Kâdî Abdülcebbar'ı "rahimehullah" kaydıyla andığına göre (*el-Baḥş*, nşr. Madelung – Schmidtke, s. 3, 34) kitap onun ölüm tarihi olan 415 (1025) yılından sonra yazılmış olmalıdır. Müellif eserinde tekfir konusunda teorik bir çerçeve çizmekten ziyade kelâm literatüründe tartışılan hemen bütün konulardaki görüşleri inceleyip bunları küfür ve fıkı yönünden değerlendirmektedir. Büstî'nin bu tür inançların belirlenmesinde Kur'an'a, sahih hadislere ve icmâa dayanmakla birlikte kıyası -illetinin bilinmemesi ihtimali yüzünden- genelde kabul etmez. Kitabın son kısmı imâmet bahsine ve İslâm'ın ilk dönemlerindeki siyasî olaylara ayrılmıştır. Büstî, Zeydî eğilimlerinin açıkça görüldüğü bu bölümde Hz. Ali ve onun evlâdının Gadir-i Hum'da Resûlullah tarafından halife tayin edildiğini, Hz. Ali ile oğulları Hasan ve Hüseyin'in mâsum olduklarını ileri sürer. Ali'nin meşrû hilâfetini kabul etmekle birlikte onu desteklemeyen sahâbeyi aklamaya çalışır. Hz. Ali'nin halifeliği açıkça talep etmemesi dolayısıyla Ebû Bekir, Ömer, Osman'ın hilâfetlerinin geçerli olduğunu söyler ve onların hilâfetine yönelik eleştirilere karşı çıkar. Hz. Ali'yi desteklemeyen sahâbe ile ilk müslümanların fıska düştüğüne dair görüşleri reddeder. Bu yönüyle Büstî ilk halifelerden uzaklaşmanın (teberrî) sağlam bir temele dayanmadığını belirtir. Bununla birlikte Ehl-i beyt'in bunları dost edindiğine (tevellî) dair bir icmân da bulunmadığını, dolayısıyla ilk halifeler hakkında tarafsız bir tutumun izlenmesi gerektiğini ifade eder. Eserin San'a (Mektebetü'l-câmi'î'l-kebîr, İlmü'l-keâm, nr. 239), Berlin (Staatsbibliothek, Landberg, nr. 437) ve Leiden'de (Leiden Üniversitesi Ktp., Or., nr. 2973) nüshaları bulunmaktadır. San'a nüshası tam olup Berlin ve Leiden nüshaları tek bir nüshanın ikiye bölünmesiyle ortaya çıkmıştır. Eserin ilk ilmî neşrini bu nüshalara dayanarak Wilferd Madelung ve Sabine Schmidtke gerçekleştirmiştir (Tahran 2003). Kitabın sadece San'a nüshasına dayanan bir başka neşri de İmam Hanefî Seyyid Abdullah tarafından yapılmıştır (Kahire 2006). **2.** *el-Merâtib fi fezâ'ili emîri'l-mü'minîn ve seyyidi'l-vaşîyyîn 'Alî b. Ebî Tâlib*. Kaynaklarda genellikle *Kitâbü'l-Merâtib* ismiyle geçer. Cündârî'nin *Kitâbü'l-Merâtib fi menâkıbi Ehli'l-beyt* olarak zikrettiği eserden İbn Tâvûs *Kitâbü'l-Yâkin*'inde *Fezâ'ülü 'Alî b. Ebî Tâlib ve merâtibü emîri'l-mü'minîn 'aleyhi's-selâm* adıyla alıntıda bulunur.

Eserde Büstî, öncelikle bir halifede bulunması gereken faziletler hususunda en üstün olan ve amelleriyle Allah katında en fazla sevaba nâil olan kişinin kim olduğunu sorar ve bu kişinin Hz. Ali olabileceğini söyler. Ardından bütün sahâbilerde mevcut faziletleri zikreder ve Hz. Ali'nin bu açıdan da sahâbenin en üstünü sayıldığını belirtir. Sonunda yalnız Hz. Ali'de bulunan faziletleri anlatır ki kitabın esas yazılış amacı da bunları ortaya koymaktır. Pek çok yazma nüshası mevcut olan eser Yale Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki yazmasına (Landberg, nr. 725) dayanılarak Muhammed Rızâ el-Ensârî el-Kummî tarafından ilmî neşre hazırlanmış, önce *Mirâs-ı Hadîs-i Şî'a* içinde (ed. Mehdî Mihrîzî – Ali Sadrâ-yı Hûî, Kum 1380 hş., s. 105-236) ve ardından müstakil olarak yayımlanmıştır (Kum 1381 hş./1421). **3.** *Keşfü esrâr-i'l-Bâḥiniyye ve gâvâri mezhebihim*. Bâḥiniyye'nin önde gelen fırkası İsmâiliyye hakkında redyedir. 400 (1009) yılı civarında kaleme alınan eserde Büstî, başta Muhammed b. Ahmed en-Nesefî'nin *Kitâbü'l-Maḥşûl*'ü olmak üzere birçoğu günümüze kadar gelmeyen İsmâilî eserlerinden alıntılar yapar. Kitabın eksik bir nüshası da Milano'dadır (Biblioteca Ambrosiana, Griffini, nr. 41). Bu nüshayı inceleyen S. M. Stern, eserle ilgili değerlendirmesini ve eserin İsmâiliğin kökeni hakkındaki bölümünü Latin harfleriyle Arapça olarak bir makale halinde yayımlamıştır (bk. bibl.). **4.** *Kitâbü'l-Mûceze*. Mahallî, kitabın Zeydî fakihî en-Nâsir-Lilhakk'ın fıkıh anlayışına göre yazıldığını belirtir. Cündârî ise bunun kelâma dair bir eser olduğunu kaydeder. Büstî kendi telifi üzerine bir de şerh yazmıştır. Bu şerhten bazı alıntılar, Zeydî âlimi Ebû Ca'fer el-Hevsemî'ye ait *Kitâbü'l-İbâne*'nin bir nüshasının (Tahran, Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, Hûî, nr. 235) hâşiyesinde günümüze ulaşmıştır. **5.** *el-Mu'temed fi'l-imâme*. Büstî bu eserini *Kitâbü'l-Baḥş*'inde zikreder (*Kitâbü'l-Baḥş*, nşr. Madelung – Schmidtke, s. 147); aynı eserinde *el-İmâme* adıyla kaydettiği eser de muhtemelen bu kitaptır (*a.g.e.*, s. 127, 129). Esere ait bazı parçalar Hasan Ensârî tarafından yakın zamanda ortaya çıkarılmıştır. Kitapta Büstî'nin, hocası Kâdî Abdülcebbar için kullandığı "edâmallâhu izzeḥû" ifadesi kitabın onun vefatından önce yazıldığını göstermektedir. **6.** *Kitâbü'l-Bâhir*. Cündârî'nin zikrettiği bu eser de en-Nâsir-Lilhakk'ın fıkıh anlayış üzerine yazılmıştır. Geçer dönem Zeydî müelliflerinden Muhammed b. Hasan b. Kâsım (ö. 1079/1668) *Sebilü'r-reşâd ilâ ma'rifeti*

rabbi'l-ibâd'ında eserden alıntı yapar. *el-Bâhir*'e ait bazı parçalar yakın zamanda Yemen'de özel bir kütüphanede bulunmuştur.

İbn Şehrâşûb, Büstî'ye *Kitâbü'd-De-recât* adlı bir eser de nisbet eder. *Me'âlimü'l-ulemâ*'sında muhtemelen farklı kişiler olduğu düşüncesiyle iki yerde Büstî'yi zikreden İbn Şehrâşûb'un birinde *Kitâbü'l-Merâtib*'i (Ebü'l-Kâsım Mahfûz el-Büstî kaydıyla), diğesinde ise *Kitâbü'd-Derecât*'ı (Kâdî Ebü'l-Kâsım el-Büstî kaydıyla) kaydettiği iki telifin farklı eserler olduğu izlenimini verse de onun zikrettiği kişiler aynı kişi, eserler de aynı eserdir. Zira her iki eserin ismi aynı mefuma işaret eder ve daha sonraki müelliflerin *Kitâbü'd-Derecât* kaydıyla yaptıkları alıntılar *Kitâbü'l-Merâtib*'de de yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Kâsım el-Büstî, *el-Baḥş 'an idilleti'l-tekfir ve'l-tefsîk* (nşr. W. Madelung – S. Schmidtke, Tahran 2003, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenlerin girişi, s. i-xv; a.e. (nşr. İmâm Hanefî Seyyid Abdullah), Kahire 2006, neşredenlerin girişi, s. 7-53; Hâkim el-Cüsemî, *Şerḥu'l-Uyûn* (nşr. Fuâd Seyyid, *Fazlü'l-i'tizâl ve Ṭabaḳâtü'l-Mu'tezile* içinde), Tunus 1393/1974, s. 385-386; Humeyd b. Ahmed el-Mahallî, *el-Ḥadâ'îku'l-verdiyye fi menâkıbi e'immeti'z-Zeydiyye* (nşr. W. Madelung, *Aḥbâru e'immeti'z-Zeydiyye* içinde), Beyrut 1987, s. 213, 253, 289-290; İbn Şehrâşûb, *Me'âlimü'l-ulemâ*' (nşr. M. Sâdik Âl-i Bahrülulûm), Beyrut, ts. (Dârü'l-edvâ), s. 138, 141; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, *el-Tedvîn fi aḥbâri Ḳazvîn* (nşr. Azîzullah el-Utâridî), Beyrut 1408/1987, II, 335-336; İbn Tâvûs, *el-Yâkin bi-ihlîşâsi Mevlânâ 'Alî 'aleyhi's-selâm bi-imretü'l-mü'minîn* (İbn Tâvûs'un *el-Taḥsîn*'iyle birlikte nşr. M. Bâkır el-Ensârî – M. Sâdik el-Ensârî), Beyrut 1410/1989, s. 314, 315; İbnü'l-Murtazâ, *Ṭabaḳâtü'l-Mu'tezile*, s. 117; Safiyüddin İbn Ebû'R-Ricâl, *Maṭla'u'l-büdü'r ve mecma'u'l-buḥûr fi terâcimi ricâli'z-Zeydiyye* (nşr. Abdürakib b. Mutahhar Muhammed Hacer – Meccüddin b. Muhammed b. Mansûr Müeyyidî), Sa'de 2004, I, 441; Ebü'l-Hasan Abdullah b. Miftâh, *el-Müntez'e'l-muḥtâr mine'l-Ġaysi'l-midrâr: Şerḥu'l-Ezhâr*, Sa'de 1424/2003, I, 36; a.e., Princeton University Digital Library, mikrofilm nr. ymdi_03_06, I, vr. 21; Ahlwardt, *Verzeichnis*, IX, 589; Sezgin, *GAS*, I, 626; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, I, 370; E. Kohlberg, *A Medieval Muslim Scholar at Work: Ibn Tawûs and His Library*, Leiden 1992, s. 154-155; Âgâ Bü-zürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşâni'î's-Şî'a*, Beyrut 2009, XX, 189; E. Griffini, "Die jüngste ambrosianische Sammlung arabischer Handschriften", *ZDMG*, LXIX (1915), s. 81; S. M. Stern, "Abu'l-Qasim al-Busti and his Refutation of Isma'ilism", *JRAS*, XCIII/1-2 (1961), s. 14-35; Hasan Ensârî, "Ebü'l-Kâsım Büstî ve Kitâbü'l-Merâtib", *Kitâb-ı Mâh: Dîn*, sy. 38-39, Tahran 1379 hş./2000-2001, s. 3-9; a.mlf., "Ebü'l-Kâsım Büstî ve kitâbî mensûb be İbn Bîtrîk", a.e., sy. 53-54 (1380-81 hş./2002), s. 68; Wilferd Madelung, "Bostî, Abu'l-Qâsem", *EI*, IV, 388-389.

